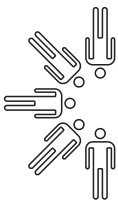

Confruntarea cu moartea

Coordonator:
Luis Moris

Consilier științific:
Murray Stein

Traducere din limba engleză de
Oana Badea

MISTERELE
INCONȘTIENȚULUI
COLECTIV

TREI

Cuprins

1. Confruntarea lui Jung cu moartea: Introducere Luis Moris	9
2. Lumina în umbra morții Murray Stein.....	30
3. Caravana în continuă mișcare: Reflecții asupra îmbătrânirii, degradării și morții Susan Olson	50
4. Cafenelele morții Ann Casement	74
5. Însoțită prin câmpul de rezonanță al doliului și vindecării Claire L. Costello	94
6. Revrăjirea tărâmului morții Joseph Cambray	131
7. Întrebarea lui Barbie Stephani Stephens	159
8. Viața și moartea Ann Ulanov	178

9. „Eu nu suport iarna“: Moartea și viața la Goethe și Jung Paul Bishop	221
10. Cartografia morții Josephine Evetts-Secker	260
11. Întâlnirea mea cu moartea Ursula Wirtz	297
12. Experiența morții din punctul de vedere al budismului japonez modern Haruko Kuwabara.....	335
13. Cum am înfruntat moartea și cum m-a înfruntat moartea pe mine Henry Abramovitch.....	361
14. Dragostea, moartea și mașinăria infernală Ladson Hinton	382
15. Să iei anima cu tine John Beebe.....	414
<i>Despre autori</i>	440

Confruntarea lui Jung cu moartea

Introducere

Luis Moris

Orice ai face, dacă o faci cu sinceritate, va deveni în cele din urmă puntea către deplinătatea ta, o corabie destoinică ce te poartă prin întunericul celei de-a doua nașteri care, văzută din exterior, pare să fie moartea.

C. G. Jung, *O scrisoare din 1945*

Motivul principal pentru care am vrut să creez acest volum este lipsa vreunei alte cărți de felul acesta. În ciuda importanței centrale a morții în viața și în munca noastră ca analiști jungieni, există o lipsă surprinzătoare de materiale despre modul cum înțeleg jungienii moartea, despre felul cum lucrăm cu moartea și cum ne pregătim pentru aceasta, dacă o facem. Deși au fost publicate mai multe opere pe acest subiect după tipărirea *Cărții Roșii* a lui Jung în 2009,¹ rămân multe lucruri

---

¹ Acest lucru se datorează probabil faptului că însăși *Cartea Roșie* este plină cu figuri pe care „Eul” lui Jung le numește morți. *Cartea Roșie* este împărțită în trei cărți diferite: *Liber Primus*, *Liber Secundus* și *Încercări*. Toate cele trei cărți descriu scene legate de moarte și întâlniri cu morții, dar cele mai relevante în ceea ce privește morții sunt *Liber Secundus*, unde „Eului” lui Jung i se cere să-i „izbăvească” pe cei morți, și *Încercări*, unde Philemon le ține morților șapte predici, o parte a cărții fiind cunoscută și ca *Sermones*, „o cosmologie psihologică pusă sub forma unui mit gnostic al creației” (Shamdasani, 2020/2021, p. 50) și care a reprezentat într-un fel apogeul unei serii de experiențe paranormale pe care le-a trăit Jung în ianuarie 1916. În timp ce elaborarea *Liber Primus* și *Liber Secundus* a durat ani de zile, *Sermones* a fost scrisă în decursul a trei seri

de explorat despre subiectul morții de către noi — analiștii, oamenii de știință și studenții jungieni. Carl Gustav Jung (1875–1961) însuși spera ca analiștii să continue cercetările în acest domeniu. Atunci când a expus subiecte de cercetare suplimentară în discursul său de la înființarea Institutului C. G. Jung din Zurich, în 1948, a spus: „cercetarea fenomenelor psihice pre și post-mortem [...]sunt deosebit de importante datorită relativizării spațiului și timpului, survenită în momentele respective“ (Jung, 1948/2019, par. 1138). Sonu Shamdasani, editorul *Cărții Roșii*, scrie că Jung „ar fi fost dezamăgit“ (Shamdasani, 2008, p. 24) dacă ar fi văzut că institutul a abandonat cercetările adiționale pe această temă.

Pe tot parcursul vieții sale, Jung a fost consecvent în ideea că nu voia să se implice în subiecte metafizice, din moment ce era psiholog, om de știință. De fapt, „Jung se prezintă adesea ca un sceptic în ce privește metafizica“ (Main, 2022, p. 103), afirmând deseori, de exemplu, că „metafizic nu este nimic de priceput, dar este psihologic“ (Jung, 1929/2017, par. 73). Tipul de întrebări care survin în legătură cu moartea sunt inerent metafizice, astfel că o psihologie pur rațională nici măcar nu le poate aborda. Dar, mai ales odată cu progresele teoretice apărute după experiența sa la limita morții din 1944, Jung a elaborat o psihologie care ne permite nu doar să abordăm chestiunile metafizice, ci și să lucrăm cu acestea. De fapt, eu susțin că, datorită insistenței lui Jung de a interpreta experiențele interioare ca fapte psihologice, care pot indica uneori realitatea unei vieți de apoi (1963/1996, p. 307), analiza jungiană

(Jung, 1963/1996, p. 382), iar potrivit lui Christine Maillard, profesoară de cultură și literatură germană la Universitatea din Strasbourg și autoare a unor eseuri și cărți despre *Cartea Roșie* a lui Jung, *Sermones* reprezintă piatra de temelie, germenul pe care avea să se construiască întreaga psihologie a lui Jung (Maillard, 1993, p. 32). Urmând afirmația lui Maillard, am putea susține că morții ocupă un rol central în crearea psihologiei lui Jung.

poate fi înțeleasă ca o abordare psihoterapeutică, una care nu doar primește cu brațele deschise moartea în spațiul analitic, ci are scopul de a o integra cu viața. Pentru Jung, „nu numai visele mele proprii, ci și cele ale altora îmi formară, revizuirea sau confirmarea ocazional concepțiile despre o viață dincolo de moarte“ (p. 311). Inconștientul, care este „nelimitat, de nerecunoscut, fără spațiu și fără timp; la fel și așa-numita «lume de dincolo» este considerată nelimitată, de nerecunoscut, lipsită de spațiu și de timp“ (Jung și Jaffé, 2023/2025, p. 178), a fost înțeles de către Jung ca un posibil „stadiu preliminar al unei existențe dincolo de moarte“ (p. 178). Prin urmare el a afirmat că „Dacă eu, cu gândirea mea logică și cu rațiunea mea, nu pot gândi nimic demonstrabil despre o viață de dincolo de moarte, depind de și mă simt îndreptățit să iau mai mult sau mai puțin în serios intuițiile și aluziile inconștientului, deci inclusiv visele“. (p. 180).

Analiza jungiană este astăzi unul dintre puținele locuri unde individul post-secular, care nu poate adera la perspectivele pur religioase sau pur științifice asupra vieții, reușește să găsească un spațiu în care *experiența* vieții după moarte, fie ea printr-un vis, un eveniment sincronic, o fantezie sau o experiență la limita morții, poate fi luată în serios: re trăită, elaborată, contestată, testată. De fapt, din moment ce „morții par să se afle într-o existență cu care suntem uniți prin universul nostru interior de imagini“ (Jung și Jaffé, 2023/2025, p. 178), analiza poate fi văzută ca un portal pentru experimentarea morții. Jung a afirmat că „omul trebuie să poată dovedi că a făcut tot ce i-a stat în puteri spre a-și forma o concepție despre viața de după moarte“ (1963/1996, p. 308). După cum va arăta secțiunea următoare, confruntările lui Jung cu moartea au fost constante, din copilărie până la bătrânețe, atunci când el însuși s-a luptat cu „moștenirea străveche a omenirii, un arhetip bogat în viață secretă, care ar dori să se adauge vieții noastre, spre a o întregi“ (p. 308).

Misterul morții în viața lui Jung

Jung s-a preocupat permanent de misterul pe care îl aduce moartea în existența omului. Există viață după moarte? Fantomele sunt reale? Cum înțelegem vedeniile? Acestea sunt unele dintre întrebările la care Jung s-a străduit (chiar s-a străduit) să răspundă pe parcursul vieții sale. Nu este o exagerare să spunem că traiul lui Jung a fost, de la naștere până la moarte, înconjurat de tema morții. Nu doar că s-a născut într-o familie în care era ceva obișnuit să vorbești cu spiritele morților, așa cum susțineau că pot să facă mama și bunicul său matern (Ellenberger, 1970; Charet, 1993; Jaffé, 1997, printre alții), dar a și crescut într-un mediu în care „experiențele paranormale erau aproape banale în familia lui Jung“ (Main, 2004, p. 66). Crescând ca fiu al unui pastor, Jung a văzut cadavre aduse în casa lui și a fost martor la înmormântările oficiate de tatăl său în cimitirul din apropiere (Jung, 1963/1996, pp. 23-25). Și Jung avea vedenii. De exemplu, amintindu-și de copilăria sa, el scrie că „într-o noapte, am văzut pășind din ușa [mamei] o siluetă oarecum luminoasă, neclară, al cărei cap se detașă de gât, plutind înaintea lui în aer, ca o lună mică. Imediat se formă un cap nou, care se detașă iarăși. Acest proces se repetă de șase, șapte ori“ (p. 32).² Acest tip de experiențe nu era considerat imposibil de

---

2 Jung susținea că a văzut fantome de câteva ori. De exemplu, în *Amintiri, vise, reflecții* el scrie despre „un caz de bântuire“ pe care l-a trăit în Bollingen în iarna dintre anii 1923–1924 (1963/1996, pp. 236-238). În plus, în 1920, stând într-o cabană din Buckinghamshire, Anglia, a susținut că „eu consider casa ca fiind «haunted»“ (1950/2014, par. 775). Jung povestea că a văzut „capul unei femei bătrâne, ochiul drept, larg deschis, mă țintuia cu privirea. Jumătatea stângă a feței lipsea până la ochi. Asta a fost atât de brusc și de neașteptat, încât dintr-un salt am fugit din pat, am făcut lumină și am petrecut restul nopții într-un jilt la pâlpăirea lumânării“ (par. 774). Jung a mai afirmat că propria lui casă din Küsnacht fusese bântuită în anul 1916 și că nu doar el, ci și alții din casă au simțit acest lucru (1963/1996, p. 203)

către tânărul Jung, din moment ce scrie că „existau vise care indicau moartea anumitor persoane, ceasuri care se opreau în clipa morții, pahare care se spărgeau în momentul critic, tot felul de lucruri care erau de la sine înțelese în universul meu de până atunci“ (p. 114).

În adolescență, Jung a participat la ședințe de spiritism organizate de mama sa, unde verișoara lui, Helene Preiswerk, era medium. Shamdasani scrie că „din transcrieri reiese clar că [Jung] pare să fi acceptat inițial comunicările din partea figurilor precum bunicii lui materni și paterni, prin Helene Preiswerk, ca fiind veridice“ (2008, p. 15). Însă ședințele au încetat când s-a descoperit că aceasta încerca să inventeze aparițiile. Din observarea și analizarea acestor ședințe cu verișoara lui s-a născut teza de doctorat a lui Jung. În al doilea semestru la universitate, Jung a citit o carte despre începuturile mișcării de spiritism din secolul al XIX-lea, care l-a determinat să concluzioneze că „în principiu era vorba despre povestiri identice sau asemănătoare cu cele pe care le tot auzisem la țară încă din copilăria mea cea mai fragedă. Materialul era fără îndoială autentic“ (1963/1996, p. 113).

În a doua sa prelegere de la Zofingia, „Câteva gânduri despre psihologie“, susținută în anul 1897, Jung dorea „să stabilească nemurirea sufletului“ (Shamdasani, 2003, p. 200), din moment ce a afirmat că „sufletul nu reprezintă o forță în formă materială și [...] subzistă în afara conceptelor de spațiu și timp. Astfel, există motive pentru a pretinde nemurirea sufletului“ (Jung, 1897/1983, p. 32). În *Amintiri, vise, reflecții* (1963/1996), rememorând această perioadă din viața sa, a scris: „În definitiv, de ce să nu existe stafii? De unde știm noi de fapt că ceva era «imposibil»? [...] Eu însumi consideram astfel de posibilități extrem de interesante și atrăgătoare. Îmi înfrumusețau considerabil existența. Lumea câștigă în profunzime și își îmbogățește fundalul“ (p. 114). În anul 1905, fiind

psihiatru la Clinica Burghölzli din Zürich, Jung a susținut că a studiat opt mediumuri (1905/2014, par. 724).

Mai târziu, în 1916, Jung a afirmat că propria lui casă era bântuită de spiritele morților care aveau nevoie de răspunsuri de la el (1963/1996, p. 198). Fără îndoială, unul dintre cele mai relevante fragmente din *Cartea Roșie* se găsește în *Încercări*, unde Philemon îi învață pe morți fiindcă „acești morți și-au sfârșit viața prea devreme. Sunt aceia care caută și de aceea încă mai plutesc deasupra mormintelor lor. Ei nu și-au încheiat viața [...] așa că eu] trebuie să-i învăț, pentru ca viața lor să se împlinească și ei să poată intra în moarte“ (2009/2011, p. 348). Shamdasani susține că aceasta din urmă reprezintă baza pentru mitul morții al lui Jung, ceea ce numește „cosmologia personală“ a lui Jung (Shamdasani, 2008, p. 20), care constă parțial în răspunsurile oferite morților, fiindcă „părea că morții știau doar ceea ce știau în clipa când au murit“ (p. 20). Shamdasani afirmă că morții din *Cartea Roșie* sunt „strămoșii. Sunt morții. Nu este doar o metaforă. Nu este un nume de cod pentru inconștient sau ceva asemănător. Atunci când [Jung] vorbește despre morți, el se referă la oamenii morți“ (Hillman & Shamdasani, 2013, p. 2).³ Spre sfârșitul vieții

---

3 În afară de Shamdasani, și alți oameni de știință au susținut că morții din *Cartea Roșie* pot fi înțeleși ca niște morți adevărați. De exemplu, James Hillman scrie că, în *Cartea Roșie*, „Jung atrage atenția către această parte adâncă ce lipsește din cultura noastră, anume ținutul morților. Ținutul în care nu sunt doar strămoșii tăi personali, ci ținutul morților, greutatea istoriei umane“ (Hillman și Shamdasani, 2013/2018, p. 96). Citându-l pe Jung, Roderick Main afirmă: „Faptul că Jung nu a denigrat un «aici» limitat în favoarea unei «vieți de apoi» nelimitate este demonstrat clar prin mitul vieții de apoi pe care l-a dezvoltat, în care a speculat că «sufletele celor morți» vor «să obțină răspunsuri la întrebările lor de la cei în viață, adică de la cei care le-au supraviețuit și există într-o lume în continuă transformare» (Jung, 1963/1996, p. 310), căci «numai aici, în viața terestră, unde contrariile se ciocnesc, poate fi ridicat nivelul general al conștiinței. Asta pare a fi sarcina metafizică a omului» (p. 313)“ (Main, 2021, p. 164). Potrivit lui Christine Maillard, „*Cartea Roșie* îi înzestrează pe morți cu o existență reală sau cel puțin «efectivă»“ (2022, p. 195). Stephani Stephens afirmă că, în *Cartea Roșie*, „morții se dovedeau a fi suflete fără corpuri [...] [și că] în toate schimburile cu decedații există noțiunea că

sale, Jung a spus: „mi se pare sigur că procesul conștientizării continuă chiar și după moarte“ (Jung și Jaffé, 2023/2025, p. 175).

Din anul 1929 până în 1934, Jung și-a prezentat gândurile mai mature despre misterul morții în trei eseuri separate.⁴ Într-unul dintre aceste eseuri, el a afirmat că „oricine ar conchide că psihicul participă total la o formă de ființare spațio-temporală și astfel aparține de ceea ce se numește simbolic și insuficient «eternitate»“ (1934/2013, par. 815). De aceea el a mai declarat că „mă străduiesc, ca medic, să sprijin cu toate forțele convingerea nemuririi, mai cu seamă la pacienții mei mai în vârstă [...] Căci moartea nu este [...] un sfârșit, ci un țel și de aceea viața spre moarte începe de îndată ce a fost depășită amiaza vieții“ (Jung, 1929/2017, par. 86). Jung susținea că, de fapt, criza din a doua jumătate a vieții este un semn că „natura se pregătește de moarte“ (1934/2013, par. 808), așadar „e mai igienic [...] a vedea în moarte un țel spre care trebuie să tindem“ (1930-1931/2013, par. 792), din moment ce „murirea începe deci mult înainte de apariția morții reale“ (Jung, 1934/2013, par. 809). Jung a concluzionat că „inconștientul pare să se intereseze cu atât mai mult de cum murim, anume dacă atitudinea conștiinței se potrivește sau nu cu murirea“ (par. 809). Așadar moartea a devenit pentru Jung nu doar un țel, ci și o realitate care ar putea îmbogăți viața. Moartea începe înainte de a avea loc, la mijlocul vieții, așadar pentru Jung a început să aibă o importanță deosebită felul cum trăim cu moartea, cum abordăm acest țel. În 1928, Jung a primit un exemplar din *Secretul Florii de Aur*, un text chinezesc de alchimie taoistă, care, împreună cu un vis

---

fința umană este atât suflet, cât și corp, și că sufletul posedă calități nemuritoare“ (2020, p. 6).

4 „Comentariu la «Secretul Florii de Aur»“ (1929); „Etapela vieții“ (1930); „Suflet și moarte“ (1934).

de-ale sale a cărui acțiune avea loc în Liverpool (1963/1996, p. 206-207), i-a confirmat ideea că țelul procesului de individualizare este Sinele, „arhetipul totalității“ (1951/2005, par. 351).

În anul 1944, după un infarct, Jung s-a aflat în pragul morții, experiență care l-a determinat „să delireze și să aibă viziuni“ (1963/1996, p. 294) pe care le-a descris ca fiind „lucrul cel mai grozav pe care l-am trăit vreodată“ (p. 299). Viziunile sale nu l-au făcut doar să creadă că „murise și revenise la viață“ (Shamdasani, 2008, p. 23), ci i-au oferit și curajul de a munci și a publica teorii noi. La doi ani după infarctul său, Jung și-a extins conceptul de arhetip, introducând noțiunea de „natură psihoidă a arhetipului“ (1947/2013, par. 419). Această nouă dezvoltare teoretică i-a permis mai târziu lui Jung să prezinte conceptul de sincronicitate (1952/2013) care, potrivit lui Shamdasani, „era în mod clar o încercare de a face fenomenele parapsihologice inteligibile din punctul de vedere al fizicii, iar astfel a deschis ușa către transcendența post-mortem“ (2008, p. 21). În opera sa târzie, *Mysterium coniunctionis* (1955–1956/2006), făcând referire la alchimistul din secolul al XVI-lea Gerardus Dorneus (cca. 1530–1584), Jung prezintă procesul de individualizare ca fiind format din trei stadii ale dezvoltării psihologice sau „trei conjuncții“.⁵ Cea de-a treia și

---

5 Descrierea lui Dorneus privind opusul alchimic este împărțită în trei uniuni sau conjuncții. Prima conjuncție, numită *unio mentalis*, este descrisă ca fiind uniunea dintre psihic și spirit, care este o uniune „pur intrapsihică“ (Jung, 1955–1956/2006, par. 335), creând „uniunea interioară“ (par. 341). Însă acest lucru lasă corpul neintegrat. A doua etapă a descrierii lui Dorneus privind opusul constă în reunirea corpului cu *unio mentalis*. Dorneus descrie această uniune prin elaborarea a ceea ce numește el *substantia coelestis* sau *caelum* (par. 403). Această substanță misterioasă „ajută deci la «spiritualizarea» corpului și face vizibilă esența spiritului htonian *par excellence*, și anume a lui Mercurius“ (par. 347). Jung a interpretat *caelum* drept conceptul său de „Sine care cuprinde, așa cum arată simbolistica sa, sfera psihică, precum și cea corporală“ (par. 374). Transformarea corpului și uniunea sa cu *unio mentalis* a fost considerată de Dorneus un simplu *rite d'entrée* pentru ultima etapă a dezvoltării, care este descrisă drept uniunea dintre corp, suflet și minte cu *unus mundus*. Main susține că psihologia lui Jung poate fi înțeleasă ca

cea mai înaltă conjuncție pe care o descrie Jung este uniunea „omului total“ (1955-1956/2006, par. 414), adică „integrarea minții și corpului“ (Main, 2021a, p. 23), cu *unus mundus*. Jung definește *unus mundus* ca fiind „lumea potențială a zilei întâi a creației, când încă nimic nu era *in actu*, adică în doi sau în multiplu, ci doar Unul“ (1955-1956/2006, par. 414). În *unus mundus*, materia nu este separată de spirit, interiorul nu este separat de exterior, iar moartea nu este separată de viață. Noțiunea de *unus mundus* conduce spre ideea că doar prin moarte sau prin experiența morții individul poate să atingă nivelul suprem al dezvoltării psihologice. Referindu-se la moarte, Jung scrie: „«Acolo» nu este o despărțire. Este o existență a toate într-una“ (Jung și Jaffé, 2023/2025, p. 200). Prin conceptul de *unus mundus*, Jung a creat un cadru psihologic care nu doar ne permite să vorbim despre morți și despre viața de apoi în limitele acestei psihologii, ci ne și încurajează să vedem moartea ca pe un țel, ca pe o experiență aflată de cealaltă parte a existenței, ca un apogeu al dezvoltării noastre psihologice.

Pe scurt, când James Hillman a scris că, „pentru a-l înțelege pe Jung cel de la început, trebuie să îl citim pe Jung cel de mai târziu. Pentru a înțelege evenimentele din 1896, trebuie să ne îndreptăm către scrierile sale din 1946“ (1976, p. 133), probabil că se gândea la următoarea propoziție din *Amintiri, vise, reflecții* care îmi rezumă punctul de vedere: „lucrările mele nu sunt, în definitiv, nimic altceva decât încercări tot reînnoite de a da un răspuns la întrebarea legată de interferența dintre lumea de aici și lumea de dincolo, dintre «aici» și «dincolo»“ (Jung, 1963/1996, p. 302).

---

o formă de holism, care, „la nivelurile sale cele mai profunde [...] este cosmică și mistică, precum și psihologică și socială“ (Main, 2021a, p. 24).

Cum se moare

Mai la subiect pentru această carte, *Cum să ne pregătim pentru moarte?* era o întrebare esențială pentru Jung. După cum remarcă Shamdasani, Jung a ajuns să creadă că „transformarea sa personală, individuarea sa, era o pregătire pentru moarte“ (2020/2021, p. 104). Următorul paragraf, înregistrat de Aniela Jaffé într-o discuție pe care a avut-o cu Jung cu trei ani înainte de moartea lui, descrie foarte bine ceea ce prezint aici.

Preocuparea cu imaginile psihice înseamnă pentru mine ceea ce a fost filosofia pentru Platon: o pregătire pentru moarte. Ea mă împiedică, pentru a mă exprima așa, să-mi închei viața privind în urmă. Există bătrâni care se ambalează în retrospectivă, se învelesc în ea. Ei sunt prizonierii amintirilor, în vreme ce pentru mine este vorba doar despre un *reculer pour mieux sauter*: eu încerc să văd linia care m-a condus către viața mea, către lume, și care mă va conduce afară din lume. (Jung și Jaffé, 2023/2025, p. 177)

Shamdasani a reformulat analiza ca o *ars moriendi*. El scrie: „Din această perspectivă, întrebarea esențială nu este cum îți decurge viața, ci cum îți decurge moartea“ (2008, p. 24). El își bazează parțial argumentarea pe descrierea lui Jung a viziunilor sale din timpul experienței din pragul morții, după cum a povestit într-o scrisoare (2 noiembrie 1945) către Cary Baynes. Acolo, Jung scrie:

Sufletul pare să se desprindă de corp destul de devreme și se pare că nu există nicio realizare a morții. Ceea ce urmează este aproape incredibil. Pare să fie o aventură mai mare și mai neașteptată decât și-ar putea

imagina cineva. Orice facem și încercăm în analiză reprezintă primii pași către atingerea acestui țel. Acesta este singurul lucru care m-a însoțit dincolo de prag. (Jung, citat în Shamdasani, 2008, p. 24; emfază adăugată)

Am putea crede astfel că viziunile lui Jung din anul 1944 l-au făcut să înțeleagă că metoda lui terapeutică era o pregătire pentru moarte. Dar lucrurile nu stau chiar așa. După cum am menționat mai devreme, chiar și înainte de experiența din pragul morții, Jung vedea deja analiza ca pe o pregătire pentru moarte. Deja în 1929 Jung susținea că scopul celei de-a doua jumătăți a vieții este moartea și că „moartea nu este, văzută corect din punct de vedere psihologic, un sfârșit, ci un țel, și de aceea viața spre moarte începe de îndată ce a fost depășită amiaza vieții“ (1929/2017, par. 68). În 1934, în „Suflet și moarte“, Jung a scris: „De ce să nu se pregătească [bătrânul] timp de douăzeci și ceva de ani pentru sfârșitul său?“ (1934/2013, par. 803), din moment ce „cu sau fără luminism, cu sau fără conștiință — natura se pregătește de moarte“ (par. 808). Pentru Jung, natura, inconștientul, se pregătește pentru moarte nu ca pentru un final, ci ca pentru o tranziție. Astfel a devenit important pentru Jung *felul cum* moare cineva. Întrebarea relevantă este cât de individualizată este o persoană. La un an după „Suflet și moarte“, un antropolog american, Walter Evans-Wentz, i-a cerut lui Jung să scrie un comentariu la *Cartea tibetană a morții* sau *Bardo Thödol*. Jung a descris cartea astfel:

nimic altceva decât o inițiere a defunctului în viața din *Bardo*, după cum și inițierea celor vii nu e nimic altceva decât o pregătire pentru lumea de dincolo [...]

Singurul „proces de inițiere“ încă viu în sfera de cultură apuseană este „analiza inconștientului“, utilizată de

medici [...] din considerente terapeutice. (Jung, 1935/2010, par. 842)

Cea de-a doua afirmație reprezintă germenele acestei cărți. Deoarece procesul de individualizare a fost înțeles de Jung ca fiind și o pregătire pentru moarte, întrebările mele pentru autorii acestei cărți au fost: Tu cum te pregătești pentru moarte? Cum ai gestionat moartea? Te-au ajutat scrierile lui Jung să te pregătești pentru moarte? Dacă da, în ce fel?

De unde provin eu

Am experimentat analiza personal, mai întâi ca analizand și apoi ca analist, ca pe un spațiu intim pentru creștere personală și dezvoltare spirituală. Dar faptul că am înțeles analiza, mai presus de acestea, ca pe un recipient care îi permite morții să intre în încăperea m-a îmbogățit profund. „Abordarea“ morții, adică ceea ce fac atunci când lucrez cu pacienții, mai ales cu cei în vârstă, nu a fost doar o experiență transformatoare pentru unii dintre clienții mei, ci mi-a oferit sentimentul că am ajuns acasă. Prin moarte, analiza jungiană are mai mult sens pentru mine. Probabil fiindcă moartea și misterul său îmi sunt familiare. Provin dintr-o cultură din sudul statului Chile, în care poveștile despre fantome și casele bântuite sunt la ordinea zilei. Aproape toată lumea are o poveste de spus despre o fantomă. Străbunica mea paternă, Cotito, a rămas în memoria tuturor membrilor familiei prin faptul că o interesau puterile paranormale și susținea că le și posedă. Era o femeie scundă și slabă, cu un păr alb și frumos, după cum se vede în fotografii. Mi s-a spus că era blândă și generoasă, dar avea o latură misterioasă: vorbea cu morții. Avea